

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه هنر اصفهان

دانشکده هنر و ادیان و تمدن‌ها

گروه پژوهش هنر

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر

نشانه‌شناسی آئین سماع در مکتب مولوی

استاد راهنما:

دکتر علی عباسی

استاد مشاور:

دکتر بهار مختاریان

دکتر هومان اسعدی

پژوهشگر:

رؤیا مرتضوی

تیر ماه ۱۳۹۱

اظهارنامه دانشجو:

موضوع پایان نامه : نشانه‌شناسی آئین سماع در مکتب مولوی

استاد راهنما: دکتر علی عباسی

اینجانب رویا مرتضوی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر گرایش پژوهش هنر دانشکده هنر و ادیان و تمدن‌ها دانشگاه هنر اصفهان به شماره دانشجویی ۸۸۱۱۵۰۳۱۱۶ گواهی می‌نمایم که تحقیقات ارائه شده در این پایان نامه توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تأیید می‌باشد و در موارد استفاده از کار دیگر محققان به مرجع مورد استفاده اشاره شده است. به‌علاوه گواهی می‌نمایم که مطالب مندرج در پایان‌نامه تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری ارائه نشده است و در تدوین متن پایان‌نامه چارچوب مصوب دانشگاه هنر اصفهان را به‌طور کامل رعایت کرده‌ام.

امضاء دانشجو:

تاریخ:

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق، همچنین چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس از این پایان نامه کارشناسی ارشد، برای دانشگاه هنر اصفهان محفوظ است. نقل مطالب با ذکر منبع بلامانع است.

دانشگاه هنر اصفهان

دانشکده هنر و ادیان و تمدن‌ها

گروه پژوهش هنر

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر گرایش پژوهش هنر خانم
رویا مرتضوی با عنوان:

نشانه‌شناسی آیین سماع در مکتب مولوی

ارایه شده به مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیتهای تحصیلی لازم برای درجه‌ی کارشناسی ارشد که در تاریخ..... توسط هیأت داوران زیر بررسی و با نمره.....درجه.....به تصویب نهایی رسید

- ۱- استاد راهنمای اول پایان نامه آقای دکتر علی عباسی با مرتبه علمی دانشیار..... امضا
- ۲- استاد مشاور اول پایان نامه خانم دکتر بهار مختاریان با مرتبه علمی استادیار..... امضا
- ۳- استاد مشاور دوم پایان نامه آقای دکتر هومان اسعدی با مرتبه علمی دانشیار..... امضا
- ۴- استاد داور داخل گروه آقای دکتر بهمن نامور مطلق با مرتبه علمی..... امضا
- ۵- استاد داور خارج از گروه آقای دکتر صادق رشیدی با مرتبه علمی..... امضا

مهر و امضای مدیر گروه

سپاسگزاری:

سپاس آفریدگاری را سزااست که درهای لطفش را بر من گشود تا دیگران را همان‌گونه که هستند بپذیرم نه آن‌گونه که خود می‌خواهم و وجود خویش را به من شناساند هنگامی که از دیدن گل‌های وحشی در بهاران، قلبم سرشار از دوست داشتن می‌شد.

در اینجا لازم می‌دانم از اساتید گرانقدر خود جناب آقای دکتر علی عباسی، دکتر هومان اسعدی، دکتر صادق رشیدی، سرکار خانم دکتر بهار مختاریان و جناب آقای محمد محسن آهنگیان سپاسگزاری نمایم که صمیمانه لطفشان بر من جاری بوده و تا همیشه برگردن من باقی است. سلامتی و طول عمرشان را از خداوند بزرگ خواستارم.

تقدیم به:

به پدر و مادرم

چه زیباست لحظه‌هایی که در کنار شما
مهربانی، عاشق بودن، عاشق ماندن، صبر،
گذشت و تحمل شکست را احساس
می‌کنم. نمی‌دانم من همان رؤیای
زندگی‌تان بوده‌ام یا نه ...

اما شما همان زیباترین رؤیای زندگی من
هستید؛ بر دستانتان بوسه می‌زنم، دوستان
دارم و سلامتی و طول عمرتان را از
خداوند مهربان خواستارم.

چکیده

نشانه‌شناسی لایه‌ای رویکردی نظری است در تحلیل متن که می‌تواند در حوزه‌ی مطالعاتی «نشانه‌شناسی کاربردی» بسیار کارآمد باشد و به تحلیل متن در دل شبکه‌ای از لایه‌های دخیل می‌پردازد، متنی که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است، آئین سماع در مکتب مولوی می‌باشد که وجه تمایز این مکتب از دیگر سلسله‌های متصوفه است. هر چند که سماع با مکتب مولوی شروع نشده و این آئین از قرن سوم هجری بین متصوفه‌ی ایران رایج بوده است، اما امروزه سماع، بیش از هر چیز، مکتب مولوی را به یادمان می‌آورد.

هدف از این پژوهش، کشف رمزگان آئین سماع با استفاده از تحلیل‌های نشانه‌شناختی بوده، تا افق دلالت‌های معنایی این آئین را با گستردگی بیشتری بیافریند و همچنین بر آن است تا به سؤال زیر پاسخ دهد:

- آداب آئین سماع مکتب مولوی به جز معناهای ظاهری، چه معناهای باطنی می‌توانند داشته باشند؟ روش این تحقیق، پژوهش توسعه‌ای با تحلیل محتوا به صورت کیفی می‌باشد که مطالب به روش کتابخانه‌ای گردآوری شده است. در این تحقیق، ابتدا رویکرد نشانه‌شناسی توضیح داده شده، سپس آئین عرفانی سماع به عنوان یک متن که از لایه‌های مختلفی تشکیل شده با استفاده از علم نشانه‌شناسی لایه‌ای مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: سماع، شمایل، موسیقی، مولانا، نشانه‌شناسی لایه‌ای، نماد، نمایه،

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱-۱. مقدمه ۱
- ۲-۱. شرح واژه‌ها و اصطلاحات به کار رفته در پژوهش ۳

فصل دوم: ملاحظات نظری

- ۱-۲. مقدمه‌ای بر نشانه‌شناسی ۶
- ۲-۱-۱. نشانه‌شناسی چیست؟ ۹
- ۲-۱-۲. نشانه چیست؟ ۱۱
- ۲-۲. نشانه‌شناسی لایه‌ای ۱۳
- ۲-۲-۱. نشانه به مثابه‌ی متن ۱۷
- ۲-۲-۲. محورهای جانشینی و همنشینی ۲۴
- ۳-۲. نشانه‌شناسی موسیقی ۲۶
- ۱-۳-۲. نشانه‌شناسی لایه‌ای موسیقی ۳۶

فصل سوم: پیشینه‌ی تصوف و سماع

- ۱-۳. ریشه و معنای لغوی صوفی و تصوف ۳۹
- ۱-۱-۳. خاستگاه تصوف ۳۹
- ۲-۱-۳. سیر تاریخی اجتماعی تصوف در اسلام و ایران ۴۰
- ۲-۳. مقدمه‌ای بر سماع ۴۵
- ۱-۲-۳. شکل اولیه و زمان پیدایش سماع ۴۶
- ۲-۲-۳. آداب سماع ۴۷
- ۳-۳. مکتب مولویه ۴۸
- ۱-۳-۳. سماع مولانا ۶۵
- ۲-۳-۳. سماع مولانا بعد از شمس ۷۰
- ۳-۳-۳. سماع بعد از مولانا ۷۱

فصل چهارم: تحلیل نشانه‌شناسی آیین سماع در مکتب مولوی

- ۱-۴. آئین سماع مکتب مولوی به مثابه‌ی متن (مقابله‌ی مولوی) ۷۴
- ۱-۴-۱. رمزها، پیوندگاه امور صوری و باطنی سماع ۸۷
- ۲-۴. ساختار سلسله مراتبی متن آئین سماع مکتب مولوی ۸۹
- ۱-۲-۴. حرکات سماع ۹۰
- ۲-۲-۴. موسیقی سماع ۱۰۲
- ۳-۲-۴. مولانا و ریشه‌های موسیقی مولویه ۱۰۳
- ۴-۲-۴. موسیقی سماع مولویه ۱۰۶
- ۵-۲-۴. لباس سماع ۱۲۲
- ۶-۲-۴. مکان سماع ۱۲۹
- ۷-۲-۴. کلام در سماع ۱۳۴
- ۸-۲-۴. شخصیت‌ها در سماع ۱۴۷

فصل پنجم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

- ۱-۵. جمع‌بندی ۱۵۶
- ۲-۵. تلفیق نشانه‌شناسی لایه‌ای و دسته‌بندی سوم پیرس و تحلیل متن آئین سماع ۱۵۸
- منابع و مأخذ ۱۶۱
- پیوست ۱۶۹

فهرست جدول‌ها

صفحه

عنوان

جدول ۱-۲: رابطه‌ی بین کلمه‌ها و احساسی که منتقل می‌کنند.....	۲۷
جدول ۲-۲: ویژگی‌های دلالت در تقابل با تداعی.....	۳۰
جدول ۳-۲: ارتباط وجه نشانه‌ها از نظر پیرس.....	۳۳
جدول ۴-۲: گروه‌های ده گانه‌ی نشانه از نظر پیرس.....	۳۴
جدول ۱-۵: تلفیق لایه های سماع با دسته بندی پیرس.....	۱۴۶

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان
۱۸	شکل ۲-۱: الگوی سوسور از نشانه.....
۱۸	شکل ۲-۲: مفهوم و تصور صوتی.....
۱۹	شکل ۲-۳: روابط نشانه‌ها.....
۲۳	شکل ۲-۴: متن.....
۲۴	شکل ۲-۵: محورهای جانشینی و همنشینی.....
۲۷	شکل ۲-۶: مدل اساسی ارتباط در موسیقی.....
۳۰	شکل ۲-۷: فاصله‌ی دال و مدلول.....
۸۶	شکل ۴-۱: لایه‌های متنی آیین سماع.....
۹۰	شکل ۴-۲: لایه‌های متنی حرکات سماع.....
۹۰	شکل ۴-۳: لایه‌های متنی دور ولدی.....
۱۰۷	شکل ۴-۴: لایه‌های موسیقی سماع.....
۱۱۵	شکل ۴-۵: دور دوپیک.....
۱۱۵	شکل ۴-۶: دور اوفر.....
۱۱۶	شکل ۴-۷: دور سماعی.....
۱۱۸	شکل ۴-۸: رابطه‌ی زمینه‌ی اجتماعی، فرهنگی و هنجاری دلالت.....
۱۲۰	شکل ۴-۹: یک نمونه از نت‌نگاری موسیقی مولویه.....
۱۲۲	شکل ۴-۱۰: لایه‌های متنی لباس سماع.....
۱۳۰	شکل ۴-۱۱: لایه‌های متنی مکان سماع.....
۱۳۱	شکل ۴-۱۲: دور عشاق در موسیقی ایرانی.....
۱۳۴	شکل ۴-۱۳: لایه‌های متنی کلام در سماع.....
۱۴۷	شکل ۴-۱۴: لایه‌های شخصیت‌ها در سماع.....

فهرست عکس‌ها

صفحه	عنوان
۷۵.....	عکس ۴-۱: ورود شیخ به سماع‌خانه.....
۷۸.....	عکس ۴-۲: سر شکستن.....
۷۹.....	عکس ۴-۳: مرحله‌ی اول دست افشانی.....
۷۹.....	عکس ۴-۴: مرحله‌ی دوم دست افشانی.....
۸۰.....	عکس ۴-۵: مرحله‌ی سوم دست افشانی.....
۸۰.....	عکس ۴-۶: مرحله‌ی چهارم دست افشانی.....
۸۱.....	عکس ۴-۷: شیخ در سه سلام اول سماع، در حالت ایستاده پشت سماع نظاره‌گر سماع می‌باشد.....
۸۲.....	عکس ۴-۸: نظارت سماع زن در سماع.....
۸۲.....	عکس ۴-۹: سر شکستن در گروه‌های چند نفری بعد از هر سلام.....
۸۳.....	عکس ۴-۱۰: سلام‌ها در سماع.....
۸۴.....	عکس ۴-۱۱: سر شکستن در سلام چهارم.....
۹۲.....	شکل ۴-۱۲: خرجه افکنی.....
۹۳.....	عکس ۴-۱۳: پایکوبی.....
۹۴.....	عکس ۴-۱۴: پای چپ در سماع همیشه ثابت می‌باشد.....
۹۵.....	عکس ۴-۱۵: چرخیدن.....
۹۷.....	عکس ۴-۱۶: حالت قرار گیری کف دست‌ها در دست افشانی.....
۹۸.....	عکس ۴-۱۷: حالت بدن درویش در سماع، شبیه ذوالفقار.....
۹۹.....	عکس ۴-۱۸: سلام اول تا سوم.....
۱۰۱.....	عکس ۴-۱۹: نیاز کردن.....
۱۰۱.....	عکس ۴-۲۰: بوسیدن سکه‌ی درویش توسط شیخ.....
۱۰۷.....	شکل ۴-۲۱: سازهای سماع در موزه‌ی قونیه.....
۱۱۱.....	عکس ۴-۲۲: ساز دف.....
۱۱۲.....	عکس ۴-۲۳: آرامگاه مولانا در قونیه.....
۱۲۳.....	عکس ۴-۲۴: سکه.....

- عکس ۴-۲۵: سکه‌های نهاده شده بر مزار جانشینان مولانا در کعبة العشاق در قونیه ۱۲۳
- عکس ۴-۲۶: باز شدن تنوره در هنگام سماع ۱۲۴
- عکس ۴-۲۷: نمد الفی ۱۲۵
- عکس ۴-۲۸: دسته گل ۱۲۶
- عکس ۴-۲۹: خرقة ۱۲۶
- عکس ۴-۳۰: لباس کلی مولویه ۱۲۸
- عکس ۴-۳۱: شکل دایره‌ی سماع‌خانه ۱۳۱
- عکس ۴-۳۲: مسند ۱۳۳
- عکس ۴-۳۳: سماع شیخ در نقطه‌ی قطب در سلام چهارم ۱۴۸
- عکس ۴-۳۴: سماع‌زن در سماع ۱۴۸
- عکس ۴-۳۵: سکه‌ی سفید سماع زن‌باشی ۱۴۹
- عکس ۴-۳۶: سماع‌زنان در سماع ۱۵۰
- عکس ۴-۳۷: نوازندگان در سماع ۱۵۱
- عکس ۴-۳۸: جایگاه نوازندگان در مقابل پوست قرمز ۱۵۲
- عکس ۴-۳۹: نی‌زن باشی ۱۵۳

مخفف‌ها و کوتاه‌نوشت‌ها

سال هجری قمری: ه. ق

سال هجری شمسی: ه. ش

سال میلادی: م

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱. مقدمه

مکتب مولوی (مولویه) که یکی از مهم‌ترین مکتب‌های تصوف است و منسوب به مولانا جلال‌الدین محمد بلخی شاعر و متفکر بزرگ می‌باشد. این طریقه، یکی از فروع طریقه‌ی کبروی یا کبرای منسوب بعارف شهیر ایران نجم‌الدین ابوالجناب احمد بن عمر بن نجم خیوقی خوارزمی ملقب به طامه‌الکبری و معروف به نجم‌الدین کبری است [۱]. از آن‌جا که پیروان این طریقه، به سماع اهمیت بسیار می‌دهند و در حال ذکر و وجد و نشاط دست می‌افشانند و پای می‌کوبند، اروپائیان به آنها (درویشان چرخ زن) یا درویشان رقصنده گفته‌اند. پیروان این طریقه، «وحدت وجودی» هستند و سماع و موسیقی از ویژگی‌های این طریقت می‌باشند. مکتب مولوی یکی از فرقه‌های معتبر تصوف به شمار می‌آید که پایه‌ی آن بر امر رجوع به باطن و نظر بر وحدت، اعراض از ظواهر، نشر خلوص و صفا، چشم پوشیدن از تجمل و تعلق طبیعت بنا شده است. جنبه‌ی عملی این مکتب را می‌توان در ترک منیت، عشق به حق از راه وجد و سماع و قول خلاصه نمود. در واقع این مکتب را تصوف عاشقانه باید خواند.

سماع، که یکی از ارکان اصلی این مکتب است در لغت به معنای وجد، سرور و دست افشانی صوفیان، منفرداً یا جمعاً با آداب و تشریفات خاص می‌باشد. اما سماع در اصطلاح عارفانه، حالتی است که در اثر هیجان‌ات عاطفی و شور و وجد باطنی به عارف دست داده و او را به دست‌افشانی و پایکوبی وا می‌دارد. هرچند که سماع با مکتب مولانا شروع نشده و این آئین از قرن سوم ه. ق بین متصوفه و عرفای ایران رایج بوده، اما امروزه سماع بیشتر مکتب مولوی را به یادمان می‌آورد. این آئین خاص با نعت و ستایش حضرت رسول اکرم (ص) آغاز شده و در هفت مرحله انجام می‌شود. باید گفت که آثار، افکار، زندگی و تا حدودی سماع مولانا و پیروان او، از دیدگاه‌های گوناگون مطالعه و بررسی شده و یافته‌های ارزشمندی به دست آمده است، که در این میان سهم آئین سماع از همه کمتر بوده است. با توجه به اینکه حدود نیم قرن است که علم نشانه‌شناسی به عنوان روشی در نقد و تحلیل متون و آثار در جهان به کار می‌رود که به چگونگی شکل‌گیری معنا و چگونگی بازنمود واقعیت می‌پردازد و همچنین، تا به حال کسی در ایران، آئین سماع مکتب مولوی را از نگاه نشانه‌شناسانه مورد بررسی قرار نداده است و این تنها ادعا نیست، بلکه پژوهش‌های موجود گویای این نکته هستند، لذا این نکته، انگیزه‌ای برای نگارنده شد تا جهت تفسیر و تبیین بهتر آئین یاد شده، از دو روش نشانه‌شناسی که در ادامه در مورد آنها صحبت می‌شود، به صورت همزمان استفاده کنم. زیرا با مطالعه‌ی این علم، متوجه شدیم که نشانه‌شناسی یکی از بهترین شیوه‌هایی است که می‌تواند در تفسیر و تبیین مفاهیم آئین سماع بسیار مؤثر باشد. در نشانه‌شناسی معاصر نشانه‌ها به تنهایی و مجزا مطالعه نمی‌شوند بلکه به عنوان جزئی از دستگاه نشانه‌ی درون آن دستگاه و

در ارتباط با نشانه‌های دیگر مورد مطالعه قرار می‌گیرند. نشانه‌ها وقتی نشانه‌ی چیزی قرار می‌گیرند، فرایندی را طی می‌کنند که نشانه‌شناسی این فرآیند را بررسی می‌کند. در این تحقیق تمام آداب، حرکات، متون و اصوات این آئین به طور جداگانه با استفاده از اصول نشانه‌شناسی تحلیل شده، سپس با کنار هم قرار دادن نشانه‌ها، در مجموع سعی کرده است که چگونگی شکل‌گیری تولید معنا را بررسی کند. این دانش دگرگونی‌های عمیقی در زمینه‌های گوناگون مانند: زبان‌شناسی، فلسفه، تفسیر متون مقدس، هنر، تبلیغات و ... به وجود آورده است و خوانش جدیدی از فهم این متون را ایجاد کرده است که به زمینه‌ای اجتناب‌ناپذیر در این نوع مطالعات تبدیل شده است. این علم از زمان ورود خود به ایران هم، باعث ایجاد تحولاتی در نوع درک و دریافت معنا در بعضی آثار و متون از جمله سینما، تئاتر، متون ادبی، زبان‌شناسی و... شده است ولی تا به حال به طور جدی مسائل عمیق عرفانی در ایران با استفاده از رویکردهای نشانه‌شناسی تجزیه و تحلیل نشده است. به همین دلیل این ضرورت احساس شد که آئین عرفانی سماع مکتب مولوی با استفاده از علم نشانه‌شناسی برای اولین بار مورد بازبینی قرار گیرد. اهمیت این تحقیق در این است که خوانش معانی این آئین با استفاده از رویکرد نشانه‌شناسی قطعاً ما را در فهم معناهای عمیق و پنهان‌تری از این مراسم یاری خواهد رساند.

این تحقیق با هدف کشف رمزگان آئین سماع در مکتب مولوی با استفاده از تحلیل‌های نشانه‌شناسی، سعی دارد تا افق دلالت‌های معنایی این آئین را با گستردگی بیشتری بیافریند. همچنین این تحقیق بر آن است که نشان دهد هدف این آئین با توجه به معنی نشانه‌های آن، سوق دادن آدمی از عالم صورت به عالم معنا بوده است، اگرچه صورت، حاجب عالم معناست ولی در عین حال رمز آن عالم محسوب می‌شود و سماع‌گر تنها با ریاضت نفس و مراتب قلبی بوده که از اتصال به خودی و تعلقات آن می‌رهد و فقط در صورتی اجازه‌ی شرکت در این مراسم را می‌یافته که از ورطه‌ی عالم مادی رهایی یافته باشد. از نظر عرفا و سالکان، وجد و سماع حرکتی غیر ارادی و الهی است و در مجموع همه‌ی آداب آن نشانه‌هایی هستند که عارف را به سرچشمه‌ی حقیقی نزدیک‌تر می‌کنند. در مفهوم نشانه‌شناختی، نشانه می‌تواند واژگان، تصاویر، صداها، حرکات یا اشیاء باشد. با توجه به این نکته، سماع، آئینی است که مجموع تمام این نشانه‌هاست. یعنی چرخ زدن، جهیدن، پاکوفتن، دست افشاندن، چهار سلام، رنگ لباس‌ها، اشعار، موسیقی، سازها، شروع مراسم با نعت و ستایش پیغمبر اکرم (ص) و ... هر کدام می‌توانند یک نشانه باشند. و از آنجا که آئین سماع هم مانند هر متن دیگر، تمام استعدادهایش را یک جا مکشوف نمی‌سازد. حقایقی را فاش می‌گوید و حقایقی دیگر را برای اهلش پنهان می‌دارد، نشانه‌شناسی با روش خاصی که به ما می‌دهد، یک نظام معنایی کامل‌تری هم ایجاد می‌کند که از اهمیت زیادی برخوردار است زیرا معنای یک نشانه از این آئین را می‌توان در تقابل و هم‌نشینی دیگر نشانه‌ها کشف کرد. به قول حضرت مولانا، سماع محرک خیال وصل و جمعیت خاطر یعنی تمرکز بر حق و قطع خاطر از غیر خدا است. پس هر

کدام از اجزاء تشکیل دهنده‌ی سماع، باید نشانه‌ای باشد از ترک صورت و رسیدن به عالم معنا که عارف را در این عروج یاری می‌دهند.

مبانی نظری این پژوهش معطوف به نشانه‌شناسی لایه‌ای و تلفیق آن با دسته‌بندی سوم پیرس از نشانه می‌باشد، که لایه‌های متن آئین سماع مکتب مولوی به عنوان یک نظام نشانه‌ای در یک ارتباط ساختارمند مورد تحلیل قرار خواهند گرفت. بنابراین در این پژوهش، سماع به مثابه‌ی یک متن کلان در نظر گرفته خواهد شد که در بطن خود دارای روابط بینامتنی با دیگر لایه‌هاست. بر این اساس، این پژوهش می‌کوشد تا تمام لایه‌های دیداری و شنیداری آئین سماع مکتب مولوی از قبیل حرکات سماع، موسیقی سماع، مکان سماع، لباس سماع، شخصیت‌ها در سماع و کلام در سماع را به عنوان یک لایه‌ی متنی مورد بررسی قرار دهد، که البته هر کدام از لایه‌های نام برده در تجزیه و تحلیل، ممکن است خودشان از لایه‌های کوچک‌تری تشکیل شده باشند و سپس با استفاده از دسته‌بندی سوم پیرس به بررسی نوع نشانه‌های آئین سماع می‌پردازیم. (در واقع از دهه‌ی ۱۹۵۰م تاریخ هنر بارها نشانه‌شناسی را از دست داده و دوباره بازیافته است و اکنون نویسندگان آمیزه‌ای از نظریات مختلف را به کار می‌گیرند که اساساً از فردنیان دوسوسور و پیرس گرفته شده است. از این دو، شاید بتوان گفت الگوی پیرسی "نشانه‌های شمایی، نمایه‌ای و نمادین" اثر گذارتر بوده است. (الکینز ۱۳۸۵)) البته با توجه به وسعت معنایی این آئین، ظرفیت بررسی آن از دیدگاه‌های گوناگون وجود دارد. اما کاربرد الگوی نشانه‌شناختی پیرس در سماع مکتب مولوی، علاوه بر این که به تفهیم این نظریه و چگونگی استفاده از آن در متون مختلف کمک می‌کند، می‌تواند در تحلیل و تفسیر ویژگی‌ها و آداب آئین سماع این مکتب مفید باشد. در ادامه باید بگوییم که در راه انجام این پژوهش محدودیت‌هایی هم وجود داشت که از جمله می‌توان به کمبود آثار تجزیه و تحلیل شده در ایران به روش نشانه‌شناسی اشاره کرد، که البته تعداد کمی اثر در این زمینه به زبان فارسی وجود دارد، اما اغلب فاقد روش‌شناسی می‌باشند و بیشتر از نظر تاریخی و تشریح کلیات، نشانه‌شناسی را مدّ نظر قرار داده‌اند. همچنین ترجمه‌های انجام شده در این زمینه نیز از نظر کاربرد نشانه‌شناسی در عمل کم بوده و کافی نمی‌باشد و پژوهشگر را با مشکلات زیادی مواجه می‌سازد.

۱-۲. شرح واژه‌ها و اصطلاحات به کار رفته در پژوهش

آشچی دده: دومین مقام والا در طریقت مولویه

بسته: از واژه‌های فارسی به کار گرفته شده در زبان ترکی به معنی آهنگ و قطعه‌ی موسیقی

پوست نشین: مقام معنوی در طریقت مولویه

ترنم: آواز نیکو، سرود، نغمه و کلاً در موسیقی مولویه به قطعاتی گفته می‌شود که تنها با ساز به اجرا در می‌آید.

جانان: در اصطلاح مولویه به معنی درویشان است.

دور ولدی: دور کبیر، دور سلطان ولد، یکی از مراسم مولویان که با نواختن پیش در آمد آغاز می شود.

دال: تصوّر صوتی

سماخ خانه: جایگاهی در خانقاه مولویه که محل اجتماع و سماخ درویشان می باشد.

سَمَاح زَنْ: در لغت سماخ کننده است و در اصطلاح مولویه به درویشان چرخان گفته می شود.

سماخ زن باشی: پنجمین مقام والا در طریقت مولویه

سر شکستن: تعظیم کردن

شیخ: اولین مقام والا در طریقت مولویه

قُدم زن باشی: چهارمین مقام والا در طریقت مولویه

مدلول: مفهومی که دال به آن دلالت می کند یا تصوّر مفهومی

مقام: آهنگ و دستگاه اصلی

مولویه: پیروان مولانا که در زمان حیات او اندک اندک جمع شدند و طریقه‌ی مولویه را بنا نهادند.

نشانه: هر چیزی که نماینده‌ی چیز دیگری به جز خودش باشد، یا به سخن دیگر بر چیزی غیر از خودش دلالت کند.

نشانه‌ی شمایی: در این نشانه، رابطه‌ی دال و مدلول مبتنی بر نشانه یا تقلید است.

نشانه‌ی نمایه‌ای: در این نشانه، دال و مدلول مستقیماً به طریق فیزیکی یا علیّی به هم وابسته‌اند.

نشانه‌ی نمادین: در این نشانه، دال و مدلول رابطه‌ی مستقیم ندارند بلکه بر مبنای قرارداد با هم ارتباط می یابند.

نشانه‌شناسی لایه‌ای: رویکردی نظری در تحلیل متن که می تواند در حوزه‌ی مطالعاتی نشانه‌شناسی کاربردی بسیار کارآمد باشد.

نویاز: کسی که تازه به طریقت مولویه وارد می شود.

نی زن باشی: سومین مقام والا در طریقت مولویه